

SANTRAUKA. Straipsnyje¹ diskutuojama apie derybų dėl įvairovės pripažinimo problemą ir teigiama, kad kritinė filosofinė hermeneutika gali būti tokios filosofinės diplomatijos prie-laida. Taip pat argumentuojama, kad šiuolaikinėje augančio posthumanizmo ir akceleracijos bei didėjančios įvairovės visuomenėje sociokultūrinių grupių dinamika ir auganti jų pripažinimo problema yra susijusi ne tiek su tradicinės etikos, kiek su dialogo ir viešos diplomatijos poreikiu. Tradicinė vieša diplomatija be filosofinės-antropologinės ar filosofinės-sociologinės interpre-tacijos lieka nepakankamai supratinga, kai kalbama apie įvairovės poreikius, o senieji kritinės teorijos teiginiai apie pripažinimo pirmumą, suskliaučiant dialogo ir diplomatinį veiksmų reikšmę, taip pat yra nekritiškas etinis idealas. Vienos įvairovės grupės gali atrodyti toksiškos, patologinės ir griauti visuomenės susitarimus, o kitos gali būti klaidingai tuo kaltinamos, nors tik kovoja dėl pripažinimo ar priešinasi išnaudojimui ir atskirčiai. Straipsnyje kritiškai atsilie-piama apie neoreakcinės Apšvietos politinius projektus siekiant restauruoti didžiuosius pasako-jimus ir pašalinti įvairovės diplomatijos, kuriai jie patys priklauso, poreikį. Straipsnyje, nors ir vadovaujamosi Paulio Ricœuro kritinės hermeneutikos ir Jürgeno Habermaso komunikacinio veiksmo teorijomis, nurodoma, kad pati savaime komunikacija vystosi bendrystės sferose – bur-buluose, kur ir subręsta simbolių skirtybės, įvairios simbolinės organizacijos ir konkuruojantys, netgi priešiški simboliniai pasauliai. Straipsnis analizuoja simbolinių pasaulių įvairovės ir filo-sofinės diplomatijos koreliacijas.

RAKTAŽODŽIAI: simbolinis pasaulis, simbolio funkcija, reikšmių aibė, filosofinė diplo-matija, multiversumas (daugiapasauliškumas), transgresija, įsikitinimas, alternacija.

IVADAS. KRITINĖ HERMENEUTIKA IR DERYBOS

Jürgenas Habermasas didžiųjų naratyvų griūtį aiškino kaip legitimacijos krizę (Habermas 1973), kuri skatina ir naują įvairovę, ir senosios tvarkos restauraciją.

¹ Straipsnis parengtas pagal LMT finansuojamą projektą: „Reakcinga tamsioji Apšvieta ir politinis neognosti-cizmas. Kritinės filosofijos požiūris“ Nr. S-LISm-25-8.

Didžiaisiais pasakojimais yra vadinami pagrindiniai tekstai ar knygos, kurias vėliau interpretuoja kiti tekstai ir kurios laikomos tiesos, tapatybės, tikėjimo, ateities pranašysčių pagrindu. Didieji pasakojimai yra skirti tam tikroms juos išpažįstančioms grupėms: Tora yra didysis pasakojimas judėjams, Biblija – krikščionims, Koranas – musulmonams, Bažnyčios susirinkimų sprendimai ir popiežių enciklikos – katalikams, Komunistų partijos manifestas – pasaulio komunistams ir kai kuriems kairiesiems, Mao Dzedongo „Maža raudona knygelė“ – maoistams... Neretai didžiaisiais pasakojimais virsta tautos ir nacijos istorija arba kokio nors „vado“ tekstai, kaip antai Hitlerio „Mano kova“ („Mein Kampf“) – nacistams. Šiandien mažosios politinės, mokslinės, kultūrinės grupės gali didžiaisiais pasakojimais laikyti savo išpažįstamus tekstus, tačiau mažėjant naratyvų vertei ir gausėjant jų pasiūlai prasideda didžiųjų naratyvų, su jais susijusios legitimacijos ir epistemologijos erozija, aižėjimas ir griūtis. Didžiųjų pasakojimų, senosios epistemologijos ir legitimacijos griūtis skatina bandyti rasti, restauruoti ar iš naujo sukurti senuosius ideologinius, net mitinius pasakojimus, kurie suvaržytų augančią pasaulio įvairovę ir, atitinkamai, pašalintų filosofinės diplomatijos poreikį. Pažymėtina, kad vadinamoji neoreakcinė Apšvieta, arba tamsioji Apšvieta, yra dabartinės įvairovės vaisius. Ryškiausias šios įvairovės požymis yra „neagnostiniai“ polinkiai, kurie atsispindi dalies subkultūrų tekstuose, muzikoje. Tačiau neoreakcinės Apšvietos dalyviai slepia savo dabartinę kilmę, kviesdami pašalinti daugiakultūriškumą, kuris demaskuoja jų pačių prigimtį. Tačiau tai jau atskiros diskusijos tema.

Senoji didžiųjų pasakojimų diplomatija buvo bandymas įtikinti kitas grupes arba valdovus, imperatorius, prezidentus savo teksto šventumu, išskirtinumu, vieninteliu išsigelbėjimo diskursu. Taip Romos Katalikų Bažnyčia vykdo evangelizacijos politiką: savo tikėjimo ir Biblijos skaitymo būdo, Kristaus išpažinimo pasaulinę praktiką. Panašiai pasaulio komunistai aiškina Karlo Marxo „Kapitalą“ („Das Kapital“) ir kitus kūrinius kaip artėjančios proletariato revoliucijos įrodymą. Didžiųjų tekstų diplomatija, turinti tūkstantmetę tradiciją, mažai dėmesio kreipia į grupių įvairovės dinamiką, nekelia sau diplomatijos kaip įvairovės pripažinimo problemos. Šalys kolonizatorės net nebandė pripažinti senųjų vietos tautų kultūros, kalbos ir mitų, o tiesiog juos siekė „civilizuoti“, t. y. įtraukti į savo pasakojimo ir teisės aplinką. Todėl ir nereikėjo supratimo diplomatijos. Buvo teigiama, kad pasaulis yra vienas, jų negali būti daug. Tačiau sociokultūrinių grupių įvairovė ir dinamika Vakarų šalyse suformulavo iššūkį diplomatai: užtikrinti įvairovės supratimą, pripažinimą ir legitimaciją. Derybos dėl pripažinimo priklauso nuo interpretacijos, kas jau yra praktinė kritinė hermeneutika. Tačiau kritinė hermeneutika nebuvo suprantama kaip diplomatinis veiksmas, o vien kaip tekstų interpretavimo būdas. Įvairovės kultūrai plečiantis pirmiausia formuojasi simbolinės organizacijos, jos kuria savo pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą, taip bando gyventi kitokiame pasaulyje,

kuris yra daugiau nei paprasta simbolinė organizacija, pavyzdžiui, politinė partija, ir net kas kita nei valstybė. Augant simbolių organizacijų įvairovei, jų formai bei turiniui ir siaurėjant socialinės bei humanitarinės tiesos funkcijai, didėja naujos legitimacijos – pripažinimo – poreikis. Pavyzdžiui: krikščionybė yra daugiau nei bet kuri konfesija, o tauta yra daugiau nei įvairios tautinės organizacijos, todėl kalbame apie jų simbolinius pasaulius, kas yra daugiau nei dogma, nei pasakojimas ar įstatymas. Simbolinių pasaulių raida, taip pat ir tamsiosios Apšvietos bei okultizmo, yra susijusi su filosofine diplomatija arba su filosofiniais diplomatijos gebėjimais, pavyzdžiui, su kritine praktine hermeneutika.

Paulio Ricœuro kritinė hermeneutika (Thompson 1983) aiškina tradicijos ir kritinės teorijos konfliktą, argumentuoja, kad hermeneutika be išsivadavimo, be emancipacijos idėjos gali būti suprasta kaip grįžimas į tamsą. Kai rašau *emancipacijos*, turiu omenyje ir emancipaciją, ir demokratiją, jei ją sutapatiname su valstybės biurokratija, su valdančiuoju aparatu. Būtent tokio tipo kritiką plėtoja reacinga tamsioji Apšvieta, dar vadinama neoreakcine Apšvieta. Nors išsilaisvinimo dvasia nurodo į marksizmą ir kritinę teoriją ar ir į liberalizmą bei jo etines nuostatas, tačiau prieštaringai, kartu nurodo ir į neotribalizmą, naujosios aristokratijos formavimąsi, į įvairius okultinius sąjūdžius, į kontrapšvietą. Taigi, išsilaisvinimo patosas veikiau yra psichinė nuostata nei aiškus ideologinis prisirišimas. Kritiškai hermeneutiškai mąstyti emancipaciją, vadinasi, atsižvelgti ir į grupių psichoanalizę, o ne tik į tradicinę tekstų ir dvasios egzgetiką. Kritinės hermeneutikos atgręžtumas į prieštarinę laisvės idėją lemia jos praktinį pobūdį: aiškinti ne tik istorinius, bet ir dabarties prieštaravimus, konfliktus, vadinasi, interpretuoti simbolines organizacijas bei, aš pridurčiau, už jų besiskleidžiančius simbolinius pasaulius. Konflikto svarstymą Ricœuras sieja su mokslo ir mito susidūrimu, tema, kurią diskutavo Maxas Horkheimeris ir Theodoras Adorno „Apšvietos dialektikoje“ (Horkheimer, Adorno 2006). Mito ir mokslo, gnosticizmo, teologijos ir politikos mokslų sandūrose formuojasi viena į kitą nepanašios kultūros, pasaulėjautos ir gyvenimo būdai. Ricœurą interpretuojantis Arūnas Sverdiolas mano įvardytas simbolines organizacijas ir simbolinius pasaulius (tai ne tas pats) interpretuoja kaip lokalias ontologijas:

Anksčiau nagrinėtų mitų kaip pirminių hermeneutikų kovą savaip atkartoja interpretacijų konfliktas, aptariamas svarstant daugialypę XX amžiaus humanistiką. Šis konfliktas neišvengiamai turi persikelti į Ricœuro projektuojamą hermeneutinę filosofiją. Esminis lokalių ontologijų bruožas yra tai, kad jos konfliktuoja tarpusavyje (Sverdiolas 2001: XXX).

Lokalių ontologijų konfliktuoja tarpusavyje dėl pripažinimo, erdvės, galios, valdžios, bet taip pat dėl išsivadavimo, engimo mažinimo, segregacijos naikavimo, pagaliau dėl savo simbolių pasaulių tvarumo, tęstinumo ar teisės į jų raidą. Mes gyvename vienoje Žemės planetoje, tačiau daugelio mūsų pasauliai yra skirtingi, mes gyvename skirtinguose simboliniuose pasauliuose.

Ricœuras diplomatijos temos tiesiogiai nenagrinėja, nors ir užsimena apie ją, kai kalba apie racionalų konflikto suderinimą, įtampos pašalinimą. Galima manyti, kad jis svarsto, jog paprasto racionalaus susitarimo nepakanka. O ko reikia daugiau? Gal Ricœuras ir aiškiai nesuformuluoja atsakymo, tačiau aš manau, kad jis turi omenyje kažką panašaus, ką vadinu filosofine diplomatija, kuri gali remtis kritine hermeneutika. Taip galima interpretuoti jo teiginius apie „diplomatinę kompetenciją hermeneutikos kare (*la guerre des herméneutiques*)“ (Ricœur 1969: 536). Panašia linkme galvoja ir Habermasas, kai argumentuoja komunikacinio veiksmo, t. y. praktikos reikšmę viešo komunikacinio konflikto atveju. Hermeneutinį karą tarp lokalių ontologijų – dešiniųjų ir kairiųjų – galima interpretuoti kaip pripažinimo poreikio karą arba konfliktą, kurio sprendimas yra filosofinis, kritinis, psichoanalitinis, t. y. hermeneutinis.

Ricœurą domina ne paprasta diplomatija, o psichoanalitinis konflikto dėl nepripažinimo, engimo, atskirties ir draudimų sumažinimas. Jis palygina froidistinį, psichoanalitinį konflikto tarp id, ego ir superego sprendimą kaip asmens arba psichoanalitiko diplomatinį veiksmą. Ego tvarumas, spaudžiant nematomam vidiniam id šešėliui ir išoriniam superego pavyzdžiui, autoriteto ar valstybės reikalavimams, prilygsta diplomatinei interpretacijai ir sprendimams, per kuriuos suderinami priešingi reikalavimai, sumažinamas jų abiejų spaudimas. Nors psichoanalitinis ir diplomatinis sprendimai yra panašūs, tačiau tai tik išorinis panašumas:

Jei psichoanalizė atrodo, kad ragina tiek sumažinti instinktyvią auką, sušvelninant socialinius draudimus, tiek priimti šią auką kaip malonumo principo paklusimo realybės principui rezultatą, tai ne todėl, kad ji tiki tiesioginiu „diplomatinės“ (pranc. *une action « diplomatique »*) veiklos tarp priešingų instancijų poveikiu (Ricœur 1969: 181).

Klasikinis diplomatas dažniausiai būna cinikas ir, ypač kai atstovauja didžiajai jėgai ir pasakojimui, nesidomi psichoanalitinėmis jautriomis aplinkybėmis, atmesdamas visą šitą „geismo“ išviešimo, išklausymo, pripažinimo ir toksiškos, negatyvios būklės šalinimo procedūrą.

Derinimas ir diplomatija Ricœuro filosofijoje yra susiję veiksmi. Apie prieštaravimų suderinimą jis kalba, kai susiduriama su nepageidaujamu interpretacijų konfliktu arba su hermeneutiniu karu. Jis kyla dėl simbolio ar simbolių organizacijų dvejopumo: „Kaip simbolio betarpiškumas gali derintis su mąstymo tarpškumu?“ (Ricœur 2001: 50). Simbolinė organizacija sukuria betarpiško pranešimo, konstrukcijos iliuziją, naivų akivaizdumą, kurį čia pat pašalina interpretacinis veiksmas, parodantis regimybės prieštarumą, ir taip sukelia interesų konfliktą.

Tiesa, Ricœuras nesileidžia į augančios, konfliktuojančios kultūrų įvairovės svarstymus, įskaitant subkultūras, įsivaizduojamas gentis ir socialines lytis. Jis daugiau dėmesio skiria humanitarinei istorinei tekstų ir įvykių interpretacijai arba

tradicinio pasaulio vaizdavimo ir mokslo nesutarimams. Tačiau jo pastanga užpildyti spragą tarp supratimo, skirtumo, kritikos ar net interpretacijų karo atveria tą hermeneutinį kelią, kuris įgalina emancipaciją per interpretavimą, vadinasi, pripažinimą per aiškinimą ir filosofinę diplomatiją.

Kritinė teorija yra tiesiogiai susijusi su socialinio veiksmo pragmatika, taigi, ir su alternatyvų siūlymu ir emancipuojančia filosofine diplomatija (Habermas 1994). Habermasas diskutuodamas su Helmuthu Plessneriu pastebi, jog „[D]iplomatiniai santykiai susidaro tarp vaidmenų atlikėjų, o taktiški santykiai – tarp fizinių asmenų“ (Habermas 1994). Mums ši perskyra yra svarbi, nes šiuolaikinė diplomatija vis mažiau yra susitelkusi kalbėti apie istorinę arba absoliučią esmę, sekti didžiaisiais pasakojimais, bet kalba apie socialinius ir politinius vaidmenis, kurie yra svarbūs, gal net esminiai kažkuriuo gyvenamuoju laikotarpiu: būti rašytoju, mama, prezidentu. Taigi, kalbame ne apie esmės, o apie vaidmens etiketą, moralines nuostatas ir derybas. Tokiu atveju net diktatorius yra suvokiamas kaip įkyrus, su kūnu susiliejęs vaidmuo. Habermasas pastebi, kad ir tokiu atveju argumentavimas ir derėjimasis dėl vaidmenų, veiksmų bei supratimo gali demokratizuoti autoritarinę valstybę. Jis skiria du derybų tipus – dėl kompromiso ir dėl įtikinimo, t. y. supratimo:

Derybų būdu pasiekti kompromisai apima derybų būdu pasiektą susitarimą (vok. *Vereinbarung*), kuris suderina prieštarėngus interesus. O racionaliai motyvuotas konsensusas (vok. *Einverständnis*) grindžiamas priežastimis, kurios įtikina visas šalis vienodai, o kompromisas gali būti priimtas skirtingų šalių dėl skirtingų priežasčių (Rehg 1996: 166).

Habermasas nekalba apie filosofinę diplomatiją, kuri būtų grįsta kritine hermeneutika ar ilgu dialoginiu skirtų ir abipusio supratimo aiškinimu. Tačiau tik šiuo atveju galima kalbėti apie filosofinę diplomatiją, kai paprastas kompromiso pasiekimas arba diplomatija, kuri tik informuoja, tokia negalėtų būti laikoma.

SIMBOLINIS PASAULIS: TARP POTENCIJOS IR ALTERVENCIJOS

Kiekviena autonomiška simbolinė organizacija, pavyzdžiui, siurrealistų žurnalas „Minotaure“, ir simbolinis pasaulis – visų siurrealistų kartu sukurta neaiškių ribų semiosfera, turi vidinę tvarką, atpažįstamumą, tvarumą ir plėtros potencialą (Mažeikis 2025a). Ši siurrealistų pradinį, prieštarėngą potencialą, išreikštą Guillaume'o Apollinaire'o, Jeano Cocteau, André Bretono, Louis Aragono, Georges'o Bataille'io kūryboje, galima mąstyti aristoteliškais terminais: *diunamis*, *energeia* ir *entelecheia*. *Diunamis* yra mūsų potencialas, polinkis, vidinė, dar nematoma galia, kuri kyla iš vidinio prieštarėngumo, dramos, kurios kūrėjai gali ir nesuvokti kaip savo veiklos šaltinio. Todėl suprantama, kodėl nuo pat pradžių, iš pirmųjų prieštaravimų kyla konfliktai tarp Bretono, Aragono, Cocteau ir Bataille'io. Ši konfliktą

galima suderinti tik iš dalies ir trumpam, o galutinis konflikto sprendimas nėra nei reikalingas, nei teisingas veiksmas. Tai yra svarbi pamoka būsimai filosofinei diplomatijai, kuri gali siekti iliuzijos: skaidrumo, supratimo ir galutinio sutarimo. Konflikto pašalinimas ir yra didžiausia savęs apgavystė, jį galima tik suvaldyti, suprasti, iš dalies kontroliuoti, slopinant ar įplieskiant nesantaikos ugnį.

Galima būtų buvę paimti ir lietuvišką keturvėjininkų pavyzdį. Kazys Binkis, Salys Šemerys, Juozas Tysliava, Antanas Rimydis ir kt. ne tik kūrė originalią avangardistinę poeziją, bet ir plėtojo susijusias progreso vizijas, pasaulėjautą ir pasaulėžiūrą. Jie ne tik prieštaravo senai agrarinei Lietuvos tradicijai ir jos menui, bet ir vienas kitam. Tačiau plačiau išpuoselėti savo tradiciją iki utopijų, teatro ir kino kūrinių pritrūko laiko, o istorinių įvykių dramos traumavo ir sulaužė jų kūrybines pastangas.

Akivaizdžiausiai šis nesutaikomos pirminės saviinterpretacijos, jos nesuderinamų išraiškų ir skirtingo tikslo supratimo, bet nepaisant to sisteminės vienovės pavyzdys yra žydų mesianizmas, ką kabalistikos ir mesianizmo tyrinėjimuose tvirtina Gershomas Scholemas (1941). Jis, kaip ir juo vėliau sekantis Walteris Benjamins, kalbėdamas „Apie istorijos sampratą“ teigia:

Tačiau ateitis žydams dėl to netapo tuščiu ir homogenišku laiku. Kiekviena ateities sekundė jiems buvo varteliai, pro kuriuos galėjo įžengti Mesijas (Benjamin 1995: 335).

Iš pirminių vidinių prieštaravimų kylantis meninis judėjimas pasireiškia regima veikla *energeia*. *Diunamis* ir *energeia* yra neformalios organizacijos valia ir galia, veržlumas ir vystymasis. Panašiai būtų galima aiškinti ir Lietuvos Sąjūdį 1988–1991 metais, kaip prieštaringų lūkesčių judėjimą, kai prieštaravimai tarp Vytauto Lansbergio, Romualdo Ozolo, Arvydo Juozaičio niekada negalėjo būti pašalinti, o konflikto galutinis sprendimas yra absurdas arba melas, naikinantis pačią Sąjūdžio potenciją ir energiją.

Entelechija, pasak Aristotelio, yra vidinis mūsų tikslas (*telos*), būsimas apibrėžtas išsipildymas, panašiai kaip gilėje slypi daugiašakio galingo ąžuolo užuomazga. Tik šio pavyzdžio nepakanka apibūdinti nei siurrealistų, nei Sąjūdžio, nei žydų mesianizmo dinamikai ir tikslui. Kiekvieno judėjimo įsivaizduojamas, ketinamas tikslas buvo toks pat įvairus, turėjęs bent keletą galimų prieštaringų variantų. Jei judėjimas ar asmuo yra monada, tai jos tikslas – toks pat prieštaringas kaip ir jos šaltiniai. Štai kodėl besiskleidžiančios ąžuolo gilės metafora nėra tinkama. Ji skatina kalbėti tik apie tiesą ir esmę, o ne apie galimybes, prieštaravimus, kovą ir derybas arba diplomatiją.

Istoriškai entelechija – tai tikslas (*telos*), jos išpildymas buvo siejami su lemtimi ir fortūna. Nesvarbu, kad turėjo išsiskleisti valstybė-ąžuolas, bet sėkmė žaidė kauliukais ir To. Didžiojo tikslo pasiekti nepavyko. Tokia yra vidinės raidos filosofija, kurią aiškiai išdėstė Gottfriedas W. Leibnizas „Monadologijoje“: kiekviena

substancija yra monada, namas be langų ir durų, kuris gali išsiskleisti, jei tik išorinės aplinkybės bus palankios. Būtent palankioms aplinkybėms kurti, pasak Leibnizo, ir tarnauja dieviška teodicėja bei rūmų diplomacija (Mažeikis 2024). Šis žvilgsnis vėliau buvo atspindėtas ir dialektiškai išpuoselėtas Hegelio filosofijos bei auklėjamųjų (vok. *Bildung*) romanų. Auklėjimas – *Bildung* – buvo suprantamas kaip sėklos, monados, kuri slypi vaiko ar jaunuolio sieloje, išpuoselėjimas, kaip pagalba ir paskata potencialui, talentui, genijui išsiskleisti valstybei reikalingu būdu ir forma (Smith 2019: 49). Tai aš vadinu reguliuojama imanentinės raidos (Lazdynas 2010) teorija, kuri užtikrina vidinę asmens ir bendruomenės dinamiką. Lietuvos švietimo sistema dažnai save pristato kaip reguliuojamą tautinės mokyklos viziją, paslėpdama nesuderinamą šaknų, tikslų ir procesų įvairovę. Reguluojama imanentinė raida supranta diplomaciją kaip tarimąsi dėl režimo sąlygų, tačiau nemano, kad pats savaime tarimasis yra svarbiausias bendruomenių raidos elementas. Leibnizo ir Hegelio laikais ši teorija atspindėjo aristokratišką kilnumo teoriją ir diplomaciją, artimai siejamą su vedybomis, šeimų giminyse ir monarchine valdžios vizija.

Kitaip skambėjo darvinizmo ir socialdarwinizmo teorijos, Herberto Spenserio ir vėlesnių imperializmo ideologų samprotavimai. Nors, panašiai kaip ir darvinistai, jie teigė, kad raida priklauso nuo pažangių inovacijų, jas jie adresavo technikai, industrijoms, politinei organizacijai, kaip teisėtumo įrodymui. Socialdarwinizmas tapo vokiečių imperializmo Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse nuostata (Koch 1984: 319), vėliau išplėtotą Trečiojo reicho ideologų, pavyzdžiui, Alfredo Rosenbergo. Vis dėlto, skirtingai nei imanentinės raidos teorijos, socialdarwinizmas yra kur kas atviresnis pokyčiams, nes būtent sėkmingos mutacijos, pavyzdžiui, techniniai ir organizaciniai atradimai, industrijos, akceleracija, suteikia valstybei pranašumą ir pareigą diktuoti savo sąlygas aplinkinėms silpnoms tautoms. Taip socialdarwinizmas susiliejo su kolonializmu, imperializmu ir imperialistine diplomacija, kuri neturėjo jokios kitokios filosofinės nuostatos, kaip tik diktuoti savo „tiesos“ sąlygas. Apie jokią kritinę hermeneutiką ir Kito pripažinimo problemą nebuvo net kalbos. Štai kodėl filosofinė diplomacija tuo metu buvo neįmanoma.

Socialinio ir kultūrinio konstruktyvizmo teorija atveria daugiau galimybių pažangai, nors jos nuosaikus variantas ne visiškai paneigia organinę imanentinę raidos teoriją, o gerokai jas papildė naujumo integracijos, ką aš vadinu *altervencija*, elementais. Altervencijos yra alternatyvų pažinimo – jų integracija, inkultūracija, pasisavinimas, pavertimas savu gyvenimu ir tapatybe – procesas. Jis aprėpia ne tik suobjektintą meną, bet ir socialinės-biologinės asmenybės tapsmą, kas ypač būdinga LGBTQ+ grupių raidai. Radikalesnės konstruktyvizmo teorijos jau kalba apie „sutarimo inžineriją“ (Bernays 1969), sutarimo gamybą (Lippmann 1922; Herman, Chomsky 1988), apie gramatikos ir diskurso, komunikacijos reguliavimą, apie socialinio reguliavimo ir implementacijos formas, apie pakeistinių mąstymą,

pakeistines sąmonės būsenas (Mažeikis 2005), propagandos ar finansinės manipuliacijos vaidmenį, galiausiai apie bendrą socialinį konstruktyvizmą (Anderson 1999). Pernelyg radikalus konstruktyvizmas naikina derybų dėl pripažinimo pačią esmę – priimti kito asmens esminį pasirinkimą, manant, kad bet ką galima pakeisti, perkonstruoti, kaip modulinius baldus ar mechaninį agregatą.

Taigi, aš kalbu tik apie ribotą socialinį konstruktyvizmą, kai tam tikru mastu puoselėjamos ir imanentinės raidos, ir organizmo pokyčių pripažinimo nuostatos. Tokiu atveju tampa reikšminga supratimo ir pripažinimo diplomatija, kurią aš vadinu filosofine diplomatija. Socialinis konstruktyvizmas gali būti derinamas su organine raidos teorija, su organinėmis solidarumo vizijomis, tačiau paliekant atsiskyrimo galimybę dėl vidinių – imanentinių – intencijų arba dėl patrauklių ir daug žadančių alternavencijų.

Terminas *alternavencija*, skirtingai nei neutrali sąvoka *intervencija*, pabrėžia alternatyvą, kitumą, mutaciją, chimerizaciją dėl išorinių aplinkybių, o ne to paties raidą ar reabilitaciją. Paprastas medicininis ar karinis intervencijos terminas pirmiausia nurodo, kad įsikišama į organizmo raidą siekiant pašalinti svetimkūnio ar patologijos pažadintą nepageidaujamą procesą. Alternavencija elgiasi priešingai, skatina restauracijas, hibridizaciją, androginiškumą, posthumanistines būsenas, tačiau ribotu mastu, nebūtinai sukeliant organizmo ar organizacijos metamorfozes. Dalinė metamorfozė arba dalinis įsikitinimas (Mažeikis 2013), kaip ir saikingas konstruktyvizmas, kur kas geriau paaiškina raidos procesus, būtent saikingai transformacijai ir pripažinimui užtikrinti gali pasitarnauti tiek kritinė hermeneutika, tiek filosofinė diplomatija.

Alternavencijos efektyvumas priklauso nuo to, kaip plačiai diskutuojamos įvairios alternatyvos, t. y. nuo reakcinio resentimento, alternatyvių utopijų ir distopijų, strateginių vizijų galimybių ir grėsmių aptarimo (Mažeikis 2025b). Pagaliau alternavencijos nauda priklauso nuo kalbos, kuria mąstome apie problemą, naujumo, originalumo. Štai kodėl poezija ir menas yra skatinami teikti naujas vizijas, kas šiandien tampa populiariu *posttiesos* (angl. *post-truth*) amžiuje. *Posttiesa* neretai siejama su politiniu populizmu, kartais naudojama kaip negatyvus komunikacijos ir diplomatijos apibūdinimas. Tačiau, atsisakius keistosios literatūros, laisvos tinklalaidžių kalbos ir interpretacijų, naujosios mitologijos ir keistonomikos, pagaliau posthumanizmo, šiuolaikinis visuomenių raidos procesas būtų gerokai pristabdytas. Pagreitėjimo – akceleracijos – konceptas ir atitinkama politika yra glaudžiai susiję su keistosios kultūros ir posthumanizmo, vadinasi, ir alternavencijų įtaka, o ne tik su skaitmenizacija, kuri yra tik priemonė. Tačiau auganti kokybinė įvairovė sukelia nesuvokimo, neatpažinimo problemų, pripažinimo poreikį ir kovas dėl supratimo ir legitimacijos (Butler 1997; Daase 2015; Honneth 1992; Honneth ir Rancière 2017). Štai šioje sferoje ir pradeda efektyviai veikti kritinė hermeneutika, virtusi filosofine diplomatija. Žinoma, įvairovei didėjant gali kilti neigiamų

pasekmių, atsirasti destruktivumo apraiškų, lygiai kaip ir kiekviena nepamatuota, neefektyvi alternatyva. Tačiau tam ir skirtas mokslas, kritinė teorija, kritinė hermeneutika, viešumos formos, derybos ir diplomatija, kad negatyvios ar pavojingos tendencijos būtų kontroliuojamos.

REIKŠMIŲ AIBĖ, SIMBOLINĖ ORGANIZACIJA IR SIMBOLINIS PASAULIS

Monados ir organizmo koncepcijos, kurias taikėme kol kas oponuodami konstruktivizmui ir alternatyvoms, nėra patogios analizuojant simbolines tvarkas, organizacijas ir pasaulius, nes simboliui, t. y. išplėstinei ženklo funkcijai, yra suteikiamos iracionalios biologinės ar net „dvasinės“ funkcijos ir pradedama galvoti ezoteriškai. Semiotika, ikonologija, diskursų ir komunikacinio veiksmo teorijos stengiasi išvengti šių biologinių ar organizminių metaforų, tad jos gali būti naudojamos tik kaip tolimi palyginimai. Kultūra, kaip antroji žmogaus gamta, ir skaitmeninis dirbtinis protas, kaip trečioji žmogaus gamta, jau nėra nei biologinės, nei organizminės, bet daro esminį poveikį žmonijos raidai.

Tačiau mūsų puoselėjami diskursai nėra atplėšti ir nuo sociobiologinio žmonių gyvenimo, turi su mūsų psichika susijusią gramatinę bei socialinę struktūrą ir išreiškia religinę, politinę ar kokios nors bendruomenės puoselėjamą tvarką. Taigi simbolinė organizacija – tam tikra tvarka – yra iškreiptas, deformuotas, veidrodinis socialinės tvarkos atspindys, mimetinė konstrukcija. Tačiau ji gali būti tokia reikšminga ir todėl „stipri“, kad tvarkos išsižadėjimas sukelia asmenims psichologinį nerimą, traumą, socialinį šoką arba nusivylimą. Jacques'as Lacanas šį visur įsismelkiantį struktūravimą ir normavimą vadina simboline tvarka. Kalbos taisyklės, socialiniai ir kultūriniai įstatymai ar normos, rinkos santykiai struktūruoja žmogaus psichiką ir reguliuoja mūsų realybės suvokimą. Vėliau ar lygiagrečiai „natūralią“ arba „tradicinę“ simbolinę tvarką apibrėžia įvairūs įstatymai, bendruomeninės ir religinės normos, autoritetas, kuriuos psichoanalizė susiaurina iki Įstatymo, Tėvo arba Didžiojo Kito figūrų. Lacanas, ypač Slavojus Žižekas, pabrėžia, kad Didysis Kitas yra Realus tik būdamas iš didžiosios raidės ant įsivaizduojamo išaukštinto postamento. Kitu atveju Didysis Kitas neegzistuoja (Žižek 1996), jis nėra fizinis pilkos kasdienybės dalyvis. Didžiojo Kito veidai ir jo didingumas nuolatos kinta, virsta realiomis figūromis, tokiomis kaip Napoleonas, Otto von Bismarckas, Vladimiras Leninas, Józefas Piłsudskis, Winstonas Churchillis ir pan., arba pradžioje keičiasi kultūriniai įsivaizduojami Kiti, kaip antai: Elvis Presley'is, Andy'is Warholas, o galiausiai – simuliakrai: Žmogus Voras, Haris Poteris, Raganius ir pan. Tradicinis Edipo – simbolinės tvarkos – mechanizmas nebėra visuotinis, jį, žmogui augant, išstumia ar jo vietą užima nuo pat pradžių kitos simbolinės tvarkos – programos: Antigonės, Hamleto, Don Žuano, Big Mano ir pan. Didieji Kiti reguliuoja

sąmoningus ir nesąmoningus mūsų troškimus, sprendimus ir susilieja su mažėjančiais, daugėjančiais pavyzdiniais pasakojimais. Tai ir yra *posttiosos* amžiaus paradoksas, kuris įgalina ne asmens spontanišką kūrybingumą, o daugybę naujų prekinių ženklų, kurie po rinkodarinių manipuliacijų virsta Didžiaisiais Kiais, atliekančiais Tėvo, Mokytojo, Angelo Sargo vaidmenis.

Per Didįjį Pavyzdį socialinė kalba struktūruoja mūsų (ne)sąmoningumą. Pakeisti jį ir išlaisvinti iš esamos legitimacijos galima kūrybingai transformuojant kalbą, o paskui reformuojant išorines ir vidines normas. Asmuo su kalba, tradicija ir normomis ne gimsta, o įsitraukia į jas kaip į savo pagrindines ir šalutines tapatybes. Į skirtingas simbolines tvarkas asmuo įsitraukia, jį įtraukia ar jis tiesiog „įkrinta“ skirtingu laiku: kalba ir edipiniai santykiai – ankstyvojoje vaikystėje, seksualinė orientacija – paauglystėje, gilioji profesinė socializacija – asmeniui subrendus, resocializacija – esant garbingo amžiaus. Atskirai vyksta ir socializacijos, individuacijos ir resocializacijos bei deindividuacijos procesai. Tačiau visais atvejais susiduriama su nerimu dėl galimos atskirties – dėl baimės prarasti Didžiojo Kito malonę. Šią norminę įtampą, spaudimą, kontrolę galima susilpninti ar visai iš jos išsivaduoti simbolinę tvarką papildant, keičiant, išbandant alternatyvas ir derybas ar net diplomatiją dėl jų.

Kada ir kaip alternatyvos galimos? Iš pradžių suskliausime mūsų emocionalumą ir sąsajas su mūsų psichika. Kiekviena simbolinė tvarka priklauso tam tikrai tvarkai reikšmių aibėje, kuri turi savo kalbėjimo ir supratimo tvarką. Simbolių elementų aibė ir yra simbolinė tvarka. Ji užtikrina ženklų ir reikšmių pastovumą. Ženkilai, plačiau – simboliai ir žodžiai, dažniausiai žymi ne vieną, o daug skirtingų, net viena kitai prieštaraujančių reikšmių. Vieni ir tie patys žodžiai turi aiškinti tapatumą ir prieštaravimus, pastovumą ir dinamiką, tiesą ir melą. Neretai susipainiojame ir paralogiškai samprotaujame, painiodami vieno ir to paties žodžio reikšmes. Apie paraloginius nukrypimus plačiai samprotavo Kantas grynojo proto kritikos transcendentalinėje dialektikoje, parodydamas painiavą, susijusią su psichologiniu, loginiu ar koku kitu sąvokos *aš* vartojimu. Jeanas Francois Lyotard'as, priešingai, parodo paralogizmą pozityvią, metaforinę, funkciją, kai kalbame apie tai, ką aš vadinu alternacijomis. Jei jos yra realios alternatyvos, o ne tos pačios aibės dar vienas ženklas, tuomet nauji pasiūlymai turi paraloginę kilmę, tad alternacija gali ir turi būti siejama su paralogizmais. Tai ir yra filosofinės diplomatijos artumas poetinei kalbos funkcijai: rasti kitokią aibės interpretaciją, ne konvergentišką, kuri atitiktų aibės planą, o divergentišką, t. y. ji paraboliskai išskleistų, atvertų aibę naujiems kultūriniais elementams ar posthumanistinėms praktikoms. Tačiau aptarkime bent vieną pavyzdį, kaip tai veikia.

ROKO MUZIKOS SISTEMA IR AIBĖS

Kiekvieną iš diskursų galima nusakyti per vieną ar keletą semiotinių algoritmų. Terminas *semiotinis algoritmas* atkeliauja iš kompiuterinio programavimo, tačiau aš jį vartoju platesne prasme. Semiotinis algoritmas išskiria temą, jos eidetinius variantus, žodyną, pagrindines idėjas arba kategorijas, jų sinonimus ir antonimus, paplitusias metaforas ir stereotipus, dažniausiai sudaromų sakinių modelius. Pavyzdžiui, tema gali būti roko muzika. Eidetiniai variantai sutaps su roko muzikos subžanrais: kietasis, gotikinis, mirties (angl. *death rock*), pankrokas, bliuzas, poprokas ir kt. (Bennett, Janssen 2019). Simbolinę roko muzikos tvarką nusako ritminis binarinis skambesys, kurio pagrindas yra solinė ir bosinė gitaros. Tačiau ritminis binarinis skambesys gali būti papildomas ar pakeičiamas kitais instrumentais ar varijuojamas kaip džiazė. Roko binariškumas pasireiškia dviejų dalių metru, akcentuotu kartojamu bosiniu ritmu (ostinatinis ritmas), mažoro ir minoro derme, funkcinė harmonija ir papildomais garsiniais įvairinimais, kartais solo gitaros ar balso individualiomis, su minėtu ritminiu binariškumu suderintomis kompozicijomis; bet kuriuo atveju dominuoja bosinių ir solinių gitarų bei mušamųjų skambesys, neretai greitas ar labai greitas ritmas, agresyvus dainavimas, sąlyginis muzikinių kompozicijų paprastumas, maištingumo dvasia, aktyvus bendravimas su plačia auditorija. Dainose dažnai skamba prieštaringos ritmiškos metaforos, kartais siejamos su okultinėmis ir mirties temomis, gamtos jėgomis ar technikos galia, nors tai veikiau yra subkultūros ideologijos išraiška, o ne roko muzikos pagrindas. Remdamiesi roko pavyzdžiu, aptarkime reikšmių aibę, priklausančią kuriai nors platesnei sistemai:

$$f: S \rightarrow E$$

Funkcija sako, kad aibių sistemoje S (rokas) yra aibė E (gotikinis rokas). Atitinkamai gali būti sistemos: $S_1, S_2 \dots S_n$ sistemos, o kiekviena sistemoje esanti aibė turi savo elementus ir jų algoritmą: $lg(n_1, n_2 \dots) \subseteq E_1$.

Pavyzdžiui, roko muzikos sistemai priklauso E_1 (kietasis rokas), E_2 (pankrokas) ir t. t. O kietojo roko aibei E_1 priklauso elementai, t. y. grupės: „The Who“, „The Rolling Stones“, „Led Zeppelin“, „Black Sabbath“, „AC / DC“ ir t. t. Jų lyderiai ne tik saugo kietojo roko skambesio tvarką, bet ir kuria kažką kita: simbolinius pasaulius, kurie yra daugiau nei sistema S ar jos aibė E , – tai mes siejame su subkultūros ideologija, legendomis, mitologija, kas jau nėra muzikinė išraiška, tačiau turi kitokią, kuri susijusi su pasakojamąja, vaizduojamąja, kultūrine, politine ar ekonomine išraiška. Pavyzdžiui, „Black Sabbath“ atlikėjas, vienu metu jos lyderis, Ozzy’is Osbourne’as kūrė, atstovavo, transformavo *savo-kartu-su-kitais* simbolinį pasaulį, kupiną okultinių, gnostinių vaizdų.

Nepriklausomai nuo to, ar jums patinka roko muzika ar nepatinka, roko simbolinį pasaulį galima pripažinti arba jį atmesti. O pats savaime pripažinimo veiksmas

jau atveria derybas dėl koncerto salių, dėl gėdos ir tapatumo, dėl religinės ir kultūrinės pakantos arba dėl įvairių atšaukimo formų (Mažeikis 2023), pagaliau dėl politinės tolerancijos.

Simbolinis roko pasaulis ar, pavyzdžiui, mistikos pasaulis (tai ne tas pats, tai skirtingos sistemos S su savo kitokiomis aibėmis) yra nepastovūs, jų ribos visą laiką keičiasi. Osbourne'as dažnai peržengdavo grupės „Black Sabbath“ puoselėjimą simbolinę tvarką (E). Dėl to jis pykdavosi, išsiskirdavo su grupės kolektyvu, vėl taikydavosi ir prisidėdavo. Osbourne'as, kaip kūrybingas asmuo, keliavo tarp keleto simbolių pasaulių (mistikos bei roko muzikos ir dar kitų) ir buvo *triggeris*, arba dirgiklis, kuris siūlydavo alternatyvas, pagaliau pats tapo Didžiuoju Pavyzdžiu daugeliui savo sekėjų, kas tik rodo, kad simboliniai pasauliai būtinai sukuria savo Saugotojo figūrą. Man atrodo, kad Didžiojo Saugotojo vardas geriau perteikia Didžiojo Kito funkciją.

Išėjimas anapus sistemos ir aibės gali būti suvokiamas tiek kaip transgresija, maištas, tiek kaip būtinas transcendencijos ar kitokios imanencijos atvėrimas, kur transcendencija jau nėra suvokiama klasikine religine prasme. Šį panirimą į prieštarinę imanenciją ar išėjimą į neapibrėžtą transcendenciją įgalina simbolinė ir kartu poetinė kūrybinė funkcija. Pavyzdžiui, religinė ikona arba himnas žada mus perkelti į abi plotmes, imanentinę ir transcendentinę, tačiau dogminis simbolių aiškinimas supaprastina juos iki elementaraus sakinio ir reikšmės, iki pastovių ženklo reikšmių, tad atveriamas „dangus“ yra ne kas kita kaip ta pati dogminė reikšmė, kaip aklumas. Vis dėlto egzegzetika ir hermeneutika, ieškančios alternatyvių reikšmių ir kitokių poetinių interpretacijų, taip pat yra kūrybinis veiksmas, štai kodėl filosofinė diplomatija, tokia kaip kritinės hermeneutikos praktika, gali būti ir kūrybinga, atverianti naujus horizontus, ir altervencijos būdas.

INTERPRETACIJA KAIP DERYBOS IR KAIP MENINĖ PRAKTIKA

Diskurso ar reikšmių aibės negalima suprasti nepaaiškinus jas siejančių taisyklių. Sudėtinga, kai patys menininkai, kūrėjai jų neaprašo, mistifikuoja kūrybinį veiksmą ir jo rezultatą, patys jų vengia ir nuolat savo pačių taisykles peržengia. Pažvelkime, pavyzdžiui, į dramaturgo, režisieriaus ir aktorius Molière'o (Jean-Baptiste Poquelin) kūrybą. Amžininkų atsiliepimai liudija, kad Molière'o komedijos susilaukdavo labai didelės sėkmės ir publika leisdavo iš juoko (Kasperk 2018). Tačiau skaitant išlikusias pjeses mes galime nusivilti: nejuokinga, mažai intrigos, daug banalumo. Juoko akordai yra paslėpti kažkur kitur, ten, kur apsišaukėliai ir jų išmanus menas, palyginti su stuobriais, kupiniais prietarų ponais, buvo juokingas (Wilton-Godberfforde 2017). Molière'as rašė savo teatrui, pats režisavo scenas ir skatino aktorius, prisitaikydavo prie vietos ir laiko publikos skonio. Būtent unikali režisūra yra būdas,

kuris saugo interpretacijos taisykles ir tik jis bei aktorinis menas gali paversti pjeses labai juokingomis. Taigi, manyti, kad Molière'o kūriniai: „Tartuifas, arba Apgaviakas“, „Don Žuanas, arba Akmeninis svečias“, „Mizantropas, arba Piktas meilužis“ ir kt. paaiškina jo komedijų sėkmę juokinant publiką, yra netikslu, o perprasti to laiko apsišaukėlių, persirengimo ir rūmų intrigų tradicijas nėra lengva. Paminėtini ir laiko pokyčiai bei naujų tradicijų lūkesčiai, kai didžiojo gundytojo Don Žuano figūra tapo pavyzdžiu, archetipu pirmiausia kilmingiems libertinams (lot. *libertinus*, XVIII amžius), o paskui ir naujam buržuazijos pasauliui, kurie formavo vis radikalesnius reikalavimus begėdiškumui ir erotikai.

Habermasas parodė, kad mūsų protas yra komunikacinis, t. y. juokingumo supratimas galimas komunikacinio veiksmo metu čia ir dabar, mūsų laiko dvasioje. O kaip teigia Michailas Bachtinas: juoko prigimtis yra dialogiška, net jei pokalbis yra tylus, kai pašnekovai, scena, kaukės ir scenografija tik įsivaizduojami. Vadinas, tie patys žodžiai funkcionuoja ir kaip paprastos teksto reikšmės, pavyzdžiui, parašytoje Molière'o pjesėje, ir kaip sudėtingi dialoginiai simboliai, turintys ne tik duotą, bet ir perkeltinę arba nutylėtą reikšmę Molière'o režisuotame ir suvaidintame spektaklyje. Dialoginė, tačiau tiesiogiai nematoma kūrinio dvasia priklauso tam teatriniam simboliniam pasauliui, kuriam atstovauja dramaturgas. Molière'as statė savo spektaklius ir Liudviko XIV dvarui, ir platesnei publikai. Karalius Saulė ir Versalio rūmai jam skyrė ypatingą dėmesį. Patys Karaliaus Saulės rūmai ir ceremonijos juose jau buvo ištisas teatras, tad Molière'o spektakliai buvo rodomi kitam spektakliui, vienos dekoracijos buvo demonstruojamos kitoms. Pavyduolių buvo daug ir kiti Paryžiaus teatrai nuolat bandė išstumti didžiojo komedijų meistro sėkmę. Taigi reikėjo nuolat kovoti dėl publikos pripažinimo ir jokia diplomatija nebūtų padėjusi, jei nebūtų žiūrovų juoko. Taigi, filosofinė diplomatija negali pakeisti meno kūrinio, bet gali paaiškinti ir spręsti politinę autoriaus ir režisieriaus, stiliaus ir pjesės turinio problemą atsiradus krizei ir pripažinimo konfliktui. Pavyzdžiui, tokia krizė ištiko, kai dramaturgas sukūrė ir pastatė komediją „Tartuifas“ (pirmoji versija buvo uždrausta), kur išjuokė Bažnyčios tarnų kvailumą. Teatras visados turėjo konkurentą – Bažnyčią, reikėjo itin daug filosofinės diplomatijos, kad tavęs nepersekiotų inkvizicija.

ALTERVENCIJOS KAIP MULTIVERSUMO (DAUGIAPASAULIŠKUMO) RAIDOS BŪDAS

Asmeniui nebūtina vadovautis diskurso ar aibės tvarka, jis gali bandyti specialiai užkrėsti ir pakeisti, transformuoti visą aibę, t. y. vykdyti altervenciją. Beveik visos subkultūros veikia kaip altervencijos į egzistuojančią kultūros politinę aplinką ir bando ją transformuoti per muziką, tekstus, dramas, gyvenimo būdą. Altervencijos padeda rasti mišriems žanrams, kurie pažeidžia tiek savo sistemos (pavyzdžiui, roko), tiek savo aibės (gotikinio roko) simbolinę tvarką: džiazas ir roko mišinys

(angl. *jazz-rock fusion*), elektroninė muzika (pavyzdžiui, postrockas), hiphopas (pavyzdžiui, repo rokas) ir metalas (pavyzdžiui, alternatyvusis metalas), pagaliau virsti kažkuo kitu – britpopas ar emopopas. Tokia kaita padėjo išsiskleisti beveik šimtui subžanrų ar netgi virsti kitokiais muzikiniais žanrais.

Altervencijas vykde hipsteriai, bytnikai, hipiai, pankai, metalistai, gotai, emai, reiveriai, taip pat pagonyys ir krikščionys, anarchistai ir dešinieji radikalai ir t. t. Susijusios subkultūros nebuvo ir nėra atsiskyrusios uždaros sektos, bet aktyviai pasaulį keičiančios visuomenės grupės. Altervenciją vykdo vegetarai ir veganai, ekologai ir socialinės lyties (genderizmo) šalininkai. Altervencija yra suprantamas noras įskiepyti savo simbolinės organizacijos vertybes ir tvarką kitoms simbolinėms organizacijoms. Kitaip tariant, arba sistemos S_1 aibė E_1 bando keisti aibę E_2 , arba sistema S_1 bando keisti sistemą S_2 , arba simbolinis pasaulis P keičia sistemas, kaip Vakarų pasaulis griovė Sovietų Sąjungą per roko muziką ir džinsus.

Pokyčiai vyksta ne tik dėl altervencijų. Vyksta ir vidinės imanentinės raidos pokyčiai. Klasikinė metamorfozė gamtoje – vikšro virstimas drugeliu – tokios transformacijos simbolis. Vidinius radikalius pokyčius mes siejame su inversija, daline ar pilnutine metamorfoze, o kartais su perversija. Inversija gali vykti ir be altervencijos, tačiau vis tiek jai reikia pripažinimo, o tam kartais yra būtina kultūrinė ir filosofinė diplomatija.

Pavyzdžiui, James'o Joyce'o romanas „Ulisas“. Joyce'as tik iš dalies seka Homero „Odiseja“, bet naudojasi inversijos priemone. Leopoldo Bliumo (Odisejo) žmona Molė (Penelopė) ne rymo laukdama grįžtančio iš karo žygio vyro atstumdama meilužius, o nuo pat pradžių rengiasi išdavystei: siekdama koncertinio turo atsiduoda prodiuseriui, kuris Bliumo-Odisėjo kelionės dieną lankosi jos namuose. Bliumas susipažįsta gimdymo namuose su estetu Stiveniu Dedalu (Telemachu), kuris tampa jo „įvaikintu“ sūnumi, bet tik trumpam apsilanko Bliumo namuose paryčiui. Inversija pasireiškia: vietoj pastovios ištikimybės – kintanti išdavystė, vietoj heroizmo – mazochistinis klaidžiojimas, vietoj laukiančio tikro sūnaus – netikras sūnus – pakeleivis, kuris išeina. Inversijos Joyce'o romane yra taisyklė, kuri leidžia vystyti romanui. Pagaliau inversija yra klasikinis mito logikos veiksmas, kuris padeda kurti universumą, bet dar nėra multiversumo (daugiapasauliškumo) ženklas. Altervencija būtų, jei būtų rašomas kitas mitas (taip elgiasi J. R. R. Tolkienas, Howardas P. Lovecraftas, Andrzejus Sapkowski'is) arba būtų padarytos radiklios išraiškos inovacijos. Joyce'as renkasi šį kelią: rašyti sąmonės srautu, kai autorius pateikia herojaus percepcijų srautą. Autorius vaizduoja labai intensyvią, montažo technika suklijuotą sąmonės srautą, koks beveik neegzistuoja. Šis rašymo būdas – sąmonės srauto montažas – buvo jo altervencija. Taip pat dauguma Joyce'o „Ulisos“ skyrių parašyti vis kitokia maniera: parodijos, katekizmo, dialektikos, dramos... Tai leido

Joyce'ui kurti simbolinį multiversumą, o ne universumą, pabėgti iš Homero Kosmoso į atvirą daugybės visatą.

Multiversumo samprata paaiškina daugiašalę diplomatiją (angl. *multilateral diplomacy*), jai ne kartą buvo taikyta Habermaso suformuluota tarimosi racionalumo doktrina, kai racionalumas funkcionuoja geranoriško dalyvavimo ir derėjimosi sąlygomis. Panašiai būtų galima įvardyti ir filosofinę daugiašalę diplomatiją, kai per lyginamųjų kultūros ar civilizacijos tyrinėtojų susitikimus yra derinamos abipusio supratimo galimybės. Panašūs dalykai taikytini ir socialinei kultūrinei politikai, kai atskirų religijų, tautų ir subkultūrų atstovai tarpusavyje derina supratimą. Beje, straipsnyje nesileidau į Chantal Mouffe argumentus prieš Habermaso teoriją, kad stočiau ginti konflikto, lenktyniavimo ir ginčo neišvengiamumą. Apie tai jau buvau užsiminęs: panaikinus pirminius ir galutinius prieštaravimus, gyva reiškinių ir kultūros dinamika tiesiog represuojama. Galutinis supratimas yra hermeneutinio rato nepasiekiamas pažadas. Todėl derybos yra nenutrūkstamas procesas, lyg nesibaigiantis yra vienas kito nesupratimas.

LITERATŪRA

- Anderson, Benedict. *Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Benjamin, Walter. *Nušvitimai. Esė rinktinė*. Vert. Laurynas Katkus. Vilnius: ALK, 1995.
- Bennett, Andy, and Janssen, Susanne. *Popular Music, Cultural Memory, and Heritage*. London: Routledge, 2019.
- Bernays, Edward. *The Engineering of Consent*. Norman: University of Oklahoma Press, 1969.
- Butler, Judith. *The Psychic Life of Power: Theories in Subjection*. Stanford: Stanford University Press, 1997.
- Daase, Christopher et al. (eds.). *Recognition in International Relations. Rethinking a Political Concept in a Global Context*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2015.
- Habermas, Jürgen. *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1973.
- Habermas, Jürgen. *Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge, MA: MIT Press, 1994.
- Herman, Edward S., and Chomsky, Noam. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books, 1988.
- Honneth, Axel. *The Struggle for Recognition: The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge, MA: MIT Press, 1992.
- Honneth, Axel, ir Rancière, Jacques. *Recognition and Disagreement. A Critical Encounter on the Politics of Freedom, Equality, and Identity*. New York: Columbia University Press, 2017.
- Horkheimer, Max, ir Adorno, Theodor. *Apšviatos dialektika*. Vert. Gediminas Mikelaitis. Vilnius: Margi raštai, 2006.
- Kasperek, Jerry Lewis. *Molière's Tartuffe and the Traditions of Roman Satire*. University of North Carolina Press, 2018.
- Koch, Hannsjoachim. W. Social Darwinism as a Factor in the 'New Imperialism'. In *The Origins of the First World War*. London: Palgrave, 1984.
- Lazdynas, Gintaras. Bildungsromano kanonai ir Knechto mirtis Hermann Hesse's romane „Stiklo karoliukų žaidimas“. *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 11, 2010, 40–52.
- Lippmann, Walter. *Public Opinion*. New York: Macmillan, 1922.
- Mažeikis, Gintautas. *Filosofinės antropologijos pragmatika ir analitika*. Šiauliai: Saulės delta, 2005.
- Mažeikis, Gintautas. *Įsikitinimai: sąmoningumo metamorfozės*. Kaunas: Kitos knygos, 2013.
- Mažeikis, Gintautas. *Kritinė teorija ir kultūros politika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2023.
- Mažeikis, Gintautas. Philosophical Mediation in Cultural Diplomacy. *Eidos. A Journal for Philosophy of Culture*, nr. 8, 2024.

- Mažeikis, Gintautas. Neognosticismas ir Egregorai. Kritinė studija. *Darbai ir dienos*, nr. 83, 2025a.
- Mažeikis, Gintautas. *Critical Theory and Symbolic Thinking*. London: Palgrave Macmillan, 2025b.
- Rehg, William. *Between Facts and Norms Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy Jürgen Habermas*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1996.
- Ricœur, Paul. *Le Conflit des Interpretations: Essais d'Hermeneutique*. Paris: Editions du Seuil, 1969.
- Scholem, Gershom. *Major Trends in Jewish Mysticism*. New York: Schocken Publishing House, 1941.
- Smith, John H. *The Spirit and Its Letter: Traces of Rhetoric in Hegel's Philosophy of Bildung*. Ithaca: Cornell University Press, 2019.
- Sverdiolas, Arūnas. Paulio Ricœuro užuolankos. In Ricur, Paul. *Egzistencija ir hermeneutika. Interpretacijų konfliktas*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Thompson, John B. *Critical Hermeneutics: A Study in the Thought of Paul Ricœur and Jürgen Habermas*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Žižek, Slavoj. *The Indivisible Remainder*. London: Verso, 1996.
- Wilton-Godberfforde, Emilia. *Mendacity and the Figure of the Liar in Seventeenth-Century*. London: Routledge, 2017.

Gintautas Mažeikis
Vytautas Magnus University, Lithuania

MULTIPLE SYMBOLIC WORLDS AND PHILOSOPHICAL DIPLOMACY

SUMMARY. The article discusses issues surrounding the negotiation of diversity, arguing that critical philosophical hermeneutics is a prerequisite for philosophical diplomacy. In today's post-humanist, post-truth society, which is moving at an accelerated pace, the growing importance of recognising social and cultural diversity is more closely linked to the need for dialogue and public diplomacy than to traditional ethics. The article critically examines the political projects of the 'Neoreactionary Enlightenment', which seek to reinstate grand narratives and deny the necessity of diplomacy grounded in diversity, even as its proponents themselves belong to this group. Without philosophical-anthropological or philosophical-sociological interpretation, diplomacy concerning public diversity cannot be fully understood. Previous critical theory theses on the primacy of recognition, which diminish the importance of dialogue and diplomatic action, represent an uncritical ethical ideal. Some diversity groups may be wrongly accused of being toxic or pathological. While the article is based on Ricœur's critical hermeneutics and Habermas's theory of communicative action as prerequisites for recognition, it emphasises that communication occurs within communities in which differences in symbols, symbolic organisations, and competing (even hostile) symbolic worlds emerge. The article analyses the correlations between diversity in symbolic worlds and philosophical diplomacy.

Habermas explained the collapse of grand narratives as a crisis of legitimacy within the epistemology of the social and human sciences. This has led either to the recognition of new diversity or to the restoration of the old order. Grand narratives are key texts that are later interpreted by other texts, forming the basis of truth, identity, faith, and predictions about the future. Small political, scientific, and cultural groups may regard their own texts as grand narratives. However, growing diversity and the emergence of smaller, more dynamic narratives create a need for philosophical, anthropological, and sociological negotiations, which I refer to as 'philosophical diplomacy'. Negotiations on recognition, reducing exploitation, and preventing segregation depend on interpretation – a form of critical hermeneutics in practice. As cultural diversity expands, symbolic organisations emerge, creating their own worldview and outlook. They strive

to exist in a world that transcends the mere confines of a simple symbolic organisation, be it a political party or even a state. As the diversity, form, and content of these organisations grow and the function of social and humanitarian truth narrows, the need for new legitimacy–recognition increases. The development of these symbolic worlds is linked to philosophical diplomacy and philosophical approaches to diplomacy, including critical-practical hermeneutics.

KEYWORDS: symbolic world, function of symbols, set of meanings, philosophical diplomacy, transgression, multiverse, self-othering, altervention.